

Medine vakfına tahsis ettiğini, sonradan oğullarının fakirleştiğini söyler (*Tarih*, s. 190).

Bazı araştırmacılar, Hasan Paşa adına inşa edilen cami ve medresenin Edirne'de olduğuna işaret ederek iki Hasan Paşa'yı birbirine karıştırmışlardır. Ancak kaynaklarda yer alan, "Kara Hasan Paşa mescidi, medresesi ve mektebi eski Gemlik yolu üzerindeki Deveciler Kabristanı'ndaydı. Burayı yaptıran Molla Alâeddin Ali Esved'in oğlu ulemâdan Kara Hasan Paşa'dır" ifadesi (meselâ bk. Ayverdi, s. 297), Edirne'deki Hasan Paşa ile Bursa'daki Hasan Paşa'nın ayrı kişiler olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan Edirne'deki Hasan Paşa'nın mezar taşında "Hasan Paşa İbnü'l-Emîr el-a'zam ve'l-vezîr el-ekrem" ibaresi yazılıdır. Halbuki Niksârî nisbesini taşıyan Hasan Paşa'nın babasının adı Ali'dir.

827'de (1424) vefat eden Hasan Paşa'nın ölüm tarihi 800 (1397) olarak da kaydedilmektedir. Kaynaklar, kabrinin Bursa'da Deveciler Mezarlığı karşısındaki kendi medresesinde bulunduğunda birleşmektedir. İsmâil Belîğ Efendi'ye göre bu yer daha sonra sanayi çarşısı olmuş, Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Şemseddin Misrî Efendi'den naklettiğine göre de yol için ortadan kaldırılmış olup yarım asır evvel mâmur iken bugün hiçbir izi kalmamıştır.

Hasan Paşa daha çok nahiv sahasındaki eserleriyle tanınmıştır. Bu alanda kaleme aldığı şerhler Osmanlı medreselerinde çokça okutulan kitaplar arasında yer alıyordu. Titiz bir ilim adamı olarak tanınan ve eserlerini sade bir dille kaleme alan Hasan Paşa, şerhlerinde Basra-Kûfe dil mektepleri arasındaki ilmi tartışmalara da temas etmiş ve genellikle Basra mektebinin görüşlerini tercih etmiştir.

Eserleri. Hasan Paşa'nın kaynaklarda zikredilen beş eserinden üçü günümüze kadar gelmiştir. Bursalı Mehmed Tâhir, bunların dışında ona ait başka eserlerin bulunduğunu kaydeder (*Osmanlı Müellifleri*, I, 271-272). 1. *el-İftitâh fî şerhi'l-Mişbâh*. Mutarrizî'nin, Osmanlı medreselerinde çok okutulan kitaplar arasında yer alan nahivle ilgili *el-Mişbâh* adlı eserinin şerhidir. Hasan Paşa bu eserinde, *el-Mişbâh*'ın diğer şerhlerinde eksik ve müphem bırakılan meselelere açıklık getirmiştir. Ayrıca diğerlerine göre daha derli toplu olan bu şerh üzerine Muslihuddin Mustafa Sürûrî ile Keçi Mehmed

Efendi tarafından birer hâşiye yazılmıştır. Eserin başta Süleymaniye Kütüphanesi olmak üzere (Serez, nr. 3313, 3331; Fâtih, nr. 4682; Antalya Tekelioğlu, nr. 538/2) birçok kütüphanede yazma nüshaları bulunmaktadır (hâşiye ve şerhlerin nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 293; *Suppl.*, I, 514). 2. *Şerhu'l-İzzî* (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 2088). İzzeddin ez-Zencânî'nin *Taşrîfû'z-Zencânî* (*el-İzzî*) diye bilinen sarf klasiğine yazmış olduğu şerhtir. 3. *Şerhu'l-Merâh*. Ahmed b. Ali b. Mes'ûd'un *Merâhu'l-ervâh* (*el-Merâh*) adıyla tanınan eserinin şerhidir. Süleymaniye Kütüphanesi başta olmak üzere (Fâtih, nr. 4830; Dârülmescnevî, nr. 535; Şehid Ali Paşa, nr. 2568) birçok kütüphanede yazma nüshaları mevcuttur (Brockelmann, *GAL*, II, 21; *Suppl.*, II, 14). Hasan Paşa'nın günümüze ulaşmayan iki eseri ise *el-Mî'râc* ve *el-Muşâhabe* adlarını taşımaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Âşıkpaşazâde, *Tarih*, s. 190; Âli Mustafa, *Künhü'l-ahbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 5959, vr. 30; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 32; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârih*, I, 169; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1708; İsmâil Belîğ, *Târîh-i Bursa*, Bursa 1287, s. 289-291; Ayvansarayî, *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 162; *Sicill-i Osmânî*, II, 117-118; *Osmanlı Müellifleri*, I, 271-272; *Hediyetü'l-Ârifîn*, I, 287; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1940, s. 114; Brockelmann, *GAL*, I, 293; II, 21; *Suppl.*, I, 514; II, 14, 312; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Li-vâst*, s. 32-33; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisi II*, s. 297; Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, s. 127; Hüseyin Yazıcı, *Hasan Paşa: Hayatı, Eserleri ve el-İftitâh fî şerhi'l-Mişbah*'ı (doktora tezi, 1989), İÜ Ed.Fak.

HÜSEYİN YAZICI

HASAN PAŞA, Seyyid (ö. 1161/1748)

Osmanlı sadrazamı.

Reşadiye'ye bağlı Kabalı köyünde doğdu. Babası bu köyün ileri gelenlerinden Çardaklızâde Mehmed Abdullah Ağa'dır. Doğduğu yerin Şebinkarahisar (Şarkikarahisar) sancağı sınırları içinde bulunması sebebiyle Karahisarlı lakabıyla da anılmıştır. Seyyidlik sıfatının Hz. Peygamber'in soyu ile doğrudan ilgisi yoktur.

Muhtemelen 1699 yılında İstanbul'a giderek Yeniçeri Ocağı'na kaydoldu. 1718'de Üsküdar çorbacılığı ve 1733'te çavuşbaşılık görevlerinde bulundu. Bir yıl sonra kul kethüdâsı olarak İran seferine katıldı. 1735 Eylülünde azledilip köyünde ikamet etmesi bildirildi. Ertesi yılın son-

larında tekrar Yeniçeri Ocağı'na dönerek 32. Bölüğün kethüdâlığını ve cebeciler ağa vekilliğini üstlendi. 1738 Şubat ayı sonlarında yeniden kul kethüdâsı oldu. Bu görevinde iken 1736'da başlamış olan Avusturya-Rusya savaşlarına, özellikle Vidin seraskeri Hacı İvaz Mehmed Paşa ile Timok nehri çarpışmalarına katıldı. Yeniçeri Ağası Abdullah Ağa'nın Vidin'de ölmesi üzerine 19 Rebîülevvel 1151'de (7 Temmuz 1738) bu vazifeye getirildi (BA, A.RSK, nr. 1572, s. 56).

Yeniçeri ağası sıfatıyla Avusturya ordusu ile yapılan Hisarcık çarpışmasında yararlılık gösterdiği gibi Adakale ve Belgrad'ın fethinde de önemli hizmetlerde bulundu. Özellikle Hisarcık ve Belgrad çarpışmalarındaki üstün gayretleri sebebiyle 15 Cemâziyelâhîr 1152'de (19 Eylül 1739) kendisine vezirlik verildi (BA, *Atîk Vüzerâ Defteri*, nr. 2, s. 46). Yeniçeri ağalığı sıfatıyla vezirlik rütbesi verildiği için "ağa paşa" olarak anılmaya başlandığı bu devrede, İstanbul'da kış şartları dolayısıyla meydana gelen iâşe darlığı yüzünden çıkan karışıklıkların kontrol altına alınmasında etkili oldu.

Bu başarıları üzerine, Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın azlinden sonra 4 Şâban 1156'da (23 Eylül 1743) sadrazamlık makamına getirildi. Seyyid Hasan Paşa'nın bu göreve tayininde Kızlarağası Beşir Ağa'nın rolü olduğu belirtilir. Onun sadrazamlığa getirildiği sıralarda, doğuda Nâdir Şah Osmanlı topraklarına yönelik askerî faaliyetlerde bulunuyordu. I. Mahmud, Nâdir Şah'ın ilerlemesi karşısında yeni sadrazamın bir ay içinde Üsküdar'a geçmesini ve İran seferi için hazırlıkların tamamlanmasını istedi. Ancak bu arada Kerkük'ü zapteden ve Musul'u kuşatmış bulunan Nâdir Şah'ın bu sonuncu mevki-de yenilgiye uğraması üzerine İran seferinden vazgeçildi ve Nâdir Şah'ın İstanbul'a gelen elçisi Fettah Ali ile yapılan görüşmeler sonrasında 9 Muharrem 1159'da (1 Şubat 1746) bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşma ile IV. Murad devrindeki sınırlar esas kabul edildi.

Seyyid Hasan Paşa'nın sadâreti sırasında 1740'ta başlamış olan Avusturya ve-raset savaşları sürmekte ve hükümet merkezi Avrupa'daki olayları yakından takip etmekteydi. Bu mücadelenin tarafları olan Avusturya, İngiltere, Felemenk, Sicilyateyn ve Fransa devletlerinin İstanbul'daki elçileri davet edilerek hem aracılık teklifinde bulunulmuş, hem de sa-

Seyyid
Hasan Paşa
Medresesi –
Beyazıt /
İstanbul

vaşın Akdeniz'e özellikle Osmanlı suları-na taşırılmaması konusunda uyarılmışlardır. İsveç ve Prusya ile ilişkilerin geliştirilmesi yolunda yazışmalar yapılırken Hasan Paşa 1745 yılı ortalarında Arnavutluk'a kadar uzanan bir inceleme gezisine bulunmuştur.

Üç yılı aşkın görev yaptığı sadrazamlıktan 21 Receb 1159'da (9 Ağustos 1746) azledilen Seyyid Hasan Paşa Rodos'a sürüldü. Görevden alınmasına sebep olarak narh işlerine dikkat etmemesi ve iâşe darlığını önleyememesi gösterilirken yeni kızlar aşası Hâfız Beşir Ağa ile olan anlaşmazlığı da öne sürülür. Yerine geçen Tiryaki Mehmed Paşa mallarının müsaderesi konusunda oldukça sert davranmış ve onunla bir hayli uğraşarak Rodos'a sürülmesini sağlamıştır. Yedi ay Rodos'ta kalan Hasan Paşa, 1160 Rebülevvel ortalarında (Mart 1747 sonları) İç İl sancağı mutasarrıflığına, bir süre sonra kasım ayı ortalarında Diyarbekir valiliğine tayin edildi. 1161 Zilhiccesinde de (Aralık 1748) burada vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Hasan Paşa'nın pek çok hayır eseri mevcuttur. Zengin vakıflar tahsis ettiği hayratı arasında, İstanbul Beyazıt'ta Edebiyat Fakültesi yanında bulunan 1745'te inşa ettirdiği külliyesi (sıbyan mektebi, medrese, mescid, sebil, çeşme), biraz aşağıda henüz ayakta duran hanı, Belgrad'da han, cami, medrese, çeşme, çift hamamı, Kabalı köyünde cami ve mektebiyle Zeyrek'teki çeşmesi sayılabilir. Hasan Paşa'nın vakıfları 1938 yılından itibaren mazbut vakıflar arasına alınmıştır. Kaynaklarda kendisinden tahsili noksan ancak dindar, dürüst, hayır sever, insaf sahibi bir devlet adamı olarak bahsedilir.

Bazı telifleri de bulunan oğlu Said Beyefendi (ö. 1778) İstanbul kadılığına kadar yükselmiştir. Nesli bugün de sürmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, nr. D 2909, 6096, 6200, 7551; nr. E 283/3, 770/5, 796/5, 7, 10, 2232/2, 2719/1-9, 3419, 3421/1-2, 3423/2, 3424, 3425/6, 3427, 3429, 3447, 3812/1-2, 3853, 3864, 3877, 7614, 8827, 12112; BA, HH, nr. 9893; BA, *Müzehheb Fermanlar*, nr. 68/1; BA, MD, nr. 140, s. 13; nr. 141, s. 45; nr. 142, s. 156; nr. 145, s. 22; nr. 152, s. 137, 257, 354; nr. 153, s. 10, 36, 163, 172, 188, 216, 223, 278, 335, 357, 364; BA, A.RSK, nr. 1572, s. 56; BA, *Atik Vüzerâ Defteri*, nr. 2, s. 46; BA, *Ahkâm Defteri*, nr. 147, s. 156; BA, Ali Emîrî, I. Mahmud, nr. 123, 311, 2280, 6217, 7109, 20434, 21030, 21407; BA, Cevdet-Hariciye, nr. 6062, 6955-6; BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 13740; Kâdî Ömer, *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 423; vr. 112^a, 113^a, 114^a, 191^a, 220^a; Antalyalı Mustafa Münif, *Fetihnâme-i Belgrad*, TSMK, nr. H 1139, vr. 29^a, 31^b; *Hadikatü'l-vüzerâ*, s. 71; İzzî, *Târih*, İstanbul 1199, I, vr. 41^{a-b}, 42^a, 43^a, 44^a, 48^{a-b}, 49^{a-b}, 65^{a-b}, 114^a, 142^b; II, vr. 187^b, 275^b; Subhî, *Târih*, İstanbul 1198, vr. 127^a, 130^a, 131^a, 145^a, 148^a-149^a, 151^a, 152^a, 154^a, 169^a, 177^b-178^b, 183^a, 185^{a-b}, 191^a-192^a, 198^b, 204^a, 205^{a-b}, 210^b, 212^a, 225^a, 227^a, 231^b-232^b, 237^a; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), I, 4-5, 97-99, 101, 103, 106, 108, 111, 114-115, 119, 124-125, 138-139, 145, 175; Ayvansarayî, *Mecmûa-i Tevârih*, s. 234, 264; a.mlf., *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 73; Ahmed Refik [Altınay], *Onikinci Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı: 1100-1200* (İstanbul 1930), İstanbul 1988, s. 149-150; Ali Rıza Atasoy - Mehmet Celâlettin Atasoy, *Tokat Reşadiyeli Sadrazam Seyyid Hasan Paşa: Hayat Hikâyesi ve Eserleri: 1679-1748*, İstanbul 1990; Celal Atasoy, "Hasan Paşa", *İA*, V/1, s. 323-324; J. H. Mordtmann - E. Kuran, "Hasan Paşa", *EP* (İng.), III, 253.

FİKRET SARİCAOĞLU

HASAN PAŞA, Sokulluzâde (bk. SOKULLUZÂDE HASAN PAŞA).

HASAN PAŞA, Şerif (ö. 1205/1791) Osmanlı sadrazamı.

Rusçuk âyanından Çelebi Hacı Süleyman Ağa'nın oğludur. Bazı eserlerde ve arşiv belgelerinde, Seyyid, Rusçuklu veya Çelebizâde Hasan Paşa olarak da anılır.

Hayatının ilk yılları hakkında bilgi yoktur. III. Mustafa devrindeki Rus seferlerine serdengeçti aşası olarak katıldığı ve Kırım Hanı Giray Han ile birlikte akınlarda bulunduğu bilinmektedir. Buradaki yararlılıkları üzerine kapıcıbaşılık pâyesi verildiyse de babası gibi âyan olmak istediğinden bu rütbe geri alındı. Daha sonra yanına sığındığı eski Kırım Hanı III. Selim Giray'ın aracılığıyla Rusçuk'ta oturmasına izin verildi. Ardından sürmekte olan Avusturya Savaşı'nın Yergöğü ve Bükreş çarpışmaları sırasında Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın takdirini kazandı ve geçinemediği Rusçuk Seraskeri Dağıstanlı Ali Paşa'nın azline çalıştı. Sonuçta yeni Rusçuk Seraskeri İsmâil Paşa'nın iltiması ve Yergöğü Kalesi'nin fethi şartıyla 20 Cemâziyelâhir 1187'de (8 Eylül 1773) vezirlik pâyesini alarak İbisan sancak beyliğine getirildi (TSMA, nr. D 1648, vr. 7^a). Fakat Yergöğü Kalesi'nin fethini başaramadığı gibi nakdedildiği Özi Kalesi muhafızlığı görevine gitmekte yavaş davrandığı için 1189 Cemâziyelevvelinde (Temmuz 1775) vezirlikten uzaklaştırıldı (BA, *Atik Vüzerâ Defteri*, nr. 2, s. 99).

Daha sonraki yıllarda bazan Selânik, bazan Filibe'de ikamete mecbur tutulan Hasan Paşa, yaklaşan Rusya seferinde kendisinden faydalanılmasını isteyen kaymakam Çelik Mustafa Paşa'nın ricasıyla 14 Zilkade 1201'de (28 Ağustos 1787) vezir pâyesi verilip Misirvi ve Vidin muhafızlığına gönderildi. Bir yıl sonra Livâ-yi Şerif kaymakamlarını üstlendi (MD, nr. 187, s. 30, hk. 72). 11 Şevval 1203'te (5 Temmuz 1789) Niğbolu ve İnebahtı sancakları ilhakıyla görevinde bırakıldıysa da aynı yıl 21 Aralık'ta İnebahtı'dan, beş gün sonra da Vidin ve Niğbolu'dan azledildi (BA, A.RSK, nr. 1589, s. 21, 52). Onun dirliksiz Rahova muhafazasıyla görevlendirilmesi de bu tarihten itibaren (BA, MD, nr. 188, s. 118; BA, KK, *Sadr-ı Âli Mektûbî Kalemi Defteri*, nr. 4, s. 16).

Sadrazam Gazi Hasan Paşa'nın Şumnu'da vefatı üzerine ordugâha yakınlığından dolayı devlet ve ocaklı tarafından davet edilen Şerif Hasan Paşa süratle buraya gelerek 16 Receb 1204'te (1 Nisan 1790) serdâr-ı ekrem vekili oldu (a.g.e., nr. 4, s. 148-149). Yeni sadrazamın belirlenmesi için Şeyhülislâm Hamîdizâde Mustafa Efendi'nin görüşü doğrultusunda Rumeli'de bulunan vezirlerin isimleri ayrı kağıtlara yazılmış ve Hırka-i Şerif Odası'nda III. Selim tarafından çekilen kura da Şerif Hasan Paşa'nın adının çıkması üzerine durumu araştırılmış (BA, HH, nr.